

Окрім цього, утворена Рада з розвитку регіону та її виконавчий орган, як структури, які перш за все покликані сприяти соціально-економічному розвитку території шляхом фінансування різноманітних проектів. Поступово йде переорієнтування цільових коштів, виділених центром, з обласного рівня на регіональний.

Органами місцевого самоврядування, які наділені широкою компетенцією, як і до територіальної реформи, є наступні:

I. На рівні областей:

Загальні зібрання області (ради) – представницький орган

Управління місцевого самоврядування – виконавчий орган

Голова загального зібрання – глава представницького та виконавчого органу.

II. На рівні міст за статусом області, міст та сіл:

Самоврядування міст (сіл) – представницький орган

Мерія – виконавчий орган

Мер – глава представницького та виконавчого органу.

Загальні зібрання областей, міст і сіл обираються за допомогою мажоритарно-пропорційної виборчої системи, голови обласних зібрань – шляхом непрямих виборів загальними зібраннями областей, а мери міст і сіл – за допомогою прямих виборів з використанням мажоритарної системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Панов А.В. Історія держави і права зарубіжних країн. – Ужгород, 2004. – 156 с.
2. 297/2006. (XII.23.) Korm.rendelet a közigazgatási hivatalokrol, Bp., 2006. – 9 с.
3. 191/1996. (XII.17) Korm.rendelet a közigazgatási hivatalokrol, Bp., 1996. – 10 с.
4. II Tervezési-statisztikai régiók helyzete 2004-ben, Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Dr.Csorós Lőszly, Bp., 2005. – 111 с.
5. <http://logsped.hu/emor.htm>
6. <http://logsped.hu/ear.htm>
7. Magyarország népessége// <http://www.magyarország.hu/orszaginfo/adatok/tarsadalom/nepesseg.html>
8. Magyarország régiói// hu.wikipedia.org/wiki/Magyarország
9. Önkormányzati választások, 2006. október 1.// <http://www.valasztas.hu/outlook/onktjk2>
10. STADAT – 3.1.1. A lakónépesség nem szerint, január 1// http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/tab13_1_1.html
11. STADAT – 3.1.3. Népsűrűségteleptülések száma, január 1// http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xstadat/tab13_1_3.html

За результатами жовтневих виборів 2006 року до органів місцевого самоврядування в усіх областях (Саболч-Сатмар-Берег, Гайду-Бігор, Яс-Надькун-Солнок) більшість в представницьких і виконавчих органах належить опозиційній до уряду партії ФІДЕС. (9)

Стосовно міст зі статусом області, то в більшості з них (Дебрецен та Солнок) також склалася антиурядова коаліція, базою якої виступає партія ФІДЕС. В місті Ніредьгаза утворена проурядова коаліція, на чолі з Угорською соціалістичною партією МСП. Слід зауважити, що Ніредьгаза залишається чи не єдиним анклавом в східній Угорщині, де місцеву владу сформували соціалісти. Такий політичний вибір громади є традиційним і багато в чому викликаний особистим авторитетом мера та позитивних змін, які відбуваються на фоні депресивної в цілому області. Мери міст належать до відповідних політичних сил: в м. Ніредьгаза – Угорська соціалістична партія, в м. Дебрецен та Солнок – ФІДЕС (9).

Слід зауважити, що співпраця між Радою з розвитку регіону і значною частиною органів місцевого самоврядування є значно ускладненою. Останнє викликано різною політичною належністю керівництва органів управління різного рівня. Спостерігається нерівномірний розподіл бюджетних коштів на розвиток територій: створені урядом органи з розвитку регіону намагаються спрямувати їх в ті адміністративно-територіальні одиниці, в яких сформовані проурядові органи влади.

ПРАВО ПРИВАТНИХ ОСІБ НА ПРЯМЕ ОСКАРЖЕННЯ АКТИВ ІНСТИТУТИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СПІВТОВАРИСТВ У СУДАХ ЄС

Комарова Тетяна В'ячеславівна,
аспірантка кафедри міжнародного права
та державного права зарубіжних країн
Національної юридичної академії
України ім. Ярослава Мудрого

Розвинута правова система повинна мати механізми для перевірки актів, які ухвалюються її інститутами, щодо процедурної та матеріальної легітимності. У Європейських Співтовариствах такі механізми здійснюються через юрисдикцію та відповідні процедури Суду Європейських Співтовариств (далі – Суд ЄС) та Суду першої інстанції (далі – СПІ), які є незалежними органами і на які Договором про заснування Європейського Співтовариства (далі – Договір про ЄСпв) покладений обов'язок утвердження верховенства права. Так, Суд ЄС у рішенні по справі *Les Verts* зазначив, що Європейське Співтовариство є Співтовариством, заснованим на верховенстві права, оскільки ані його держави-члени, ані його інститути не можуть заповігати розгляду питання щодо відповідності заходів, прийнятих ними, основному документу конституційного характеру – Договору про ЄЕС. Зокрема, у ст. 173 і 184 (*теперішні ст. 230 та 241*) та у ст. 177 (*теперішня ст. 234*) Договір встановив повну систему засобів правового захисту і процедур, призначених для того, щоб дозволити Суду розглядати законність дій, прийнятих інститутами [1].

Для судової перевірки законності актів інститутів Співтовариства Договір про ЄСпв передбачив два шляхи його здійснення – прямий (за ст. 230 Договору про ЄСпв), через безпосереднє звернення до судової системи ЄС для оскарження актів інститутів, та опосередкований (за ст. 234 Договору про ЄСв), через звернення до національної суду, який уповноважений звертатися до Суду ЄС з преюдиціальним запитом щодо тлумачення чи дійсності права ЄС. При чому механізм контролю згідно зі ст. 230, який може застосовуватися щодо усіх обов'язкових актів, є таким інструментом, що забезпечує інституційний баланс у ЄС, та є певною гарантією недопущення зловживання владою інститутами ЄС. Що стосується розгляду преюдиціальних запитів національних судів за ст. 234 Договору про ЄСпв, то він є процесуальною формою розвитку усієї правової системи Союзу та таких основоположних принципів, як принцип прямої дії, верховенства права ЄС та відповідальності держав-членів.

Проблему оскарження актів інститутів Європейських Співтовариств у Суді ЄС/СПІ досліджували переважно західноєвропейські вчені:

А. Арнул, П. Крейг з Г. де Бурка, Дж. Шоу [Див.: 2; 3; 4] та ін. Українськими науковцями та науковцями з інших пострадянських країн ця тема розглядалася лише у контексті вивчення загальної проблематики права ЄС [Див.: 5; 6; 7; 8] і спеціальних досліджень з цього питання не було.

Згідно зі ст. 230 Договору про ЄСпв держави-члени, інститути ЄС та фізичні або юридичні особи можуть звернутися до Суду для визнання недійсними актів спільно прийнятих Європейським Парламентом і Радою, актів Ради, Комісії та Європейського Центрального Банку, які не є рекомендаціями і висновками, а також актів Європейського Парламенту, спрямованих на створення правових наслідків для третіх сторін.

Можна виділити три групи позивачів, які вправі порушити провадження щодо оскарження актів інститутів Співтовариств. У першу групу позивачів входять держави – члени ЄС, Європейський Парламент, Рада та Комісія. Це – так звані привілейовані позивачі, які можуть захищати будь-які прерогативи та не мають доводити, що вони зацікавлені у предметі оскаржуваного акту. У цьому випадку діє так звана презумпція того, що ці суб'єкти завжди мають інтерес у контролі за законністю актів Співтовариств. Названа група позивачів може оскаржувати акти, які адресовані будь-якому іншому суб'єкту. Так, держава-член може оскаржити акт інституту, котрий адресований іншій державі, оскільки цей акт діє у правовому полі Європейського Союзу, а держави-члени є його безпосередніми учасниками. Щодо Європейського Парламенту, Ради, Комісії, то вони є представниками наднаціонального та міждержавного елементів Союзу, тому питання, які вони порушують у рамках процедури ст. 230 Договору про ЄСпв, більшою частиною носять фундаментальний характер.

Друга група позивачів з'явилася з Маастрихтським договором та її складають Рахункова палата та Європейський Центральний Банк. Цих позивачів можна назвати напівпривілейованими або «умовно привілейованими заявниками» [9, с. 230], оскільки вони можуть оскаржувати акти Співтовариств з метою захисту лише своїх прерогатив на відміну від попередньої групи. Ця група позивачів повинна доводити, які прерогативи та яким чином вони були порушені.

Третю групу позивачів складають фізичні або юридичні особи (приватні позивачі, до яких входять і держави, які не є членами ЄС). Оскарження актів Співтовариства приватними особами є одним із самих складних і дискусійних питань як у доктрині, так і на практиці. Вони є непривілейованими позивачами, оскільки можуть подавати позови до СПП (з березня 1994 р. повністю усі позови від приватних осіб передані з під юрисдикції Суду ЄС до СПП) лише «проти рішення, адресованого такій особі, або проти рішення, яке хоча й має форму регламенту або рішення, адресованого іншій особі, прямо й індивідуально стосується першої особи», як це зазначено у ст. 230 Договору про ЄСпв. При тому не виникає жодних непорозумінь, якщо акт адресований конкретній особі чи групі осіб. В усіх інших випадках приватні особи, окрім наведення підстав для оскарження акту, кожен раз повинні доводити, що оскаржуваний акт зачіпає їх безпосередньо та індивідуально. Ці умови характеризують так званий «кваліфікований зв'язок» акту із особою та існування у СПП юрисдикції *ratione personae*, тобто існування юрисдикції у відношенні особи, яка порушує справу. Практика свідчить, що Суд дає рестриктивне тлумачення ст. 230 щодо цієї групи позивачів (тобто намагається як найбільше звузити їх ймовірне коло). Це може бути пояснено правовими традиціями Західної Європи, згідно з якими приватним особам дуже важко оскаржити національний законодавчий акт.

Безпосередній вплив акту на приватну особу означає наявність причинно-наслідкового зв'язку між дією акту та його впливом на позивача. Ключове значення тут має існування проміжних ланок між дією акту та позивачем, якому цей акт не адресований. Цією ланкою може бути держава-член, якій акт адресований, а точніше обов'язок держави-члена його імплементувати. Якщо така ланка існує та акт миттєво не змінює положення приватної особи-позивача, акт не має безпосереднього впливу на позивача. Тобто мова йде про такі ситуації, коли виключається безпосередній вплив акту Співтовариства у разі, якщо він надає відповідні дискреційні повноваження державам-членам [10]. За таких обставин оскаржувати можна саме імплементативний акт і тільки на національному рівні. Якщо ж акт автоматично вступає в дію і не залежить від волі та дій держави-члена, то його безпосередній вплив кваліфікується як наявний.

Щодо індивідуального впливу, то у рішенні по справі *Plaumann* був встановлений критерій, за яким можна встановити індивідуальний вплив акту на особу та таким чином наявність у неї права на подачу позову. У цій справі приватна особа оскаржувала рішення, адресоване державі – члену ЄС, і Суд постановив: «Особа інша, ніж ті, котрим адресоване рішення, можуть стверджувати, що воно стосується їх індивідуально тільки за

умови, що це рішення зачіпає їх чи в силу певних притаманних їм особливостей, чи в силу обставин, через які вони відрізняються від усіх інших осіб, та дія цих фактів виокремлює їх індивідуально так само, як і у випадку з особами, яким воно адресоване» [11].

Як видно, за критерієм *Plaumann* позивач має бути членом відповідної групи осіб, кількість членів якої постійна та визначена на момент прийняття оскаржуваного рішення та протягом усього терміну його дії. Показовим у цьому плані є справа *Toepfer v Commission*, у якій був визнаний індивідуальний вплив на позивача оскаржуваного Рішення Комісії щодо імпорту зерна, оскільки воно стосувалося лише імпортерів, які пройшли ліцензування у чітко визначений час і, відповідно, їх коло було чітко визначене [12]. П. Крейг та Г. де Бурка називаються такою ситуацію «критерієм закритої групи» [3, с. 495], оскільки увійти до цієї вже закритої групи неможливо через закінчення терміну для реєстрації.

При визначенні легітиматії позивачів не виникають складнощі з доказуванням існування права на оскарження акту у осіб, які не названі у ньому. Наприклад, у випадку оскарження Рішення Комісії про надання державної допомоги адресатами акту є держави-члени, а відповідне коло приватних осіб є бенефіціаріями або реципієнтами цієї допомоги. Але як Суд ЄС/СПП, так і Європейська Комісія не піддають сумніву існування прямого та індивідуального впливу цього Рішення Комісії на таких приватних осіб та їх можливості його оскарження. У цьому випадку їхнє правове положення дорівнюється до правового положення держав-членів, які є адресатами акту.

Дуже цікавим є питання можливості оскарження приватними особами таких актів загально-застосування, якими є регламенти. Тривалий час вважалося, що оскарження правових актів загальної дії індивідами неможливе [13, с. 354], оскільки можуть підлягати оскарженню лише адміністративні акти, тобто такі, які адресовані приватній особі-позивачу або мають на нього цілеспрямовану дію. Можливість оскарження регламентів, які є актами загальної дії, була закріплена Судом ЄС. Суд підтвердив можливість регламенту бути одночасно актом загальної дії для однієї групи осіб і актом індивідуальної дії для іншої обмеженої групи осіб. Це означає, що особи, які оскаржують регламент мають довести окрім існування індивідуального та безпосереднього впливу те, що оскаржуваний акт у формі регламенту або його певні положення насправді є рішенням стосовно них через певні обставини, які відрізняють їх від інших осіб, на яких впливає акт [14].

Правову різницю між рішеннями та регламентом Суд ЄС підкреслив у рішенні по справі *Confederation Nationale*. Суд відмітив, що для визначення у неоднозначній ситуації існування Рішення чи Регламенту, необхідно з'ясувати: чи

стосується адміністративний акт по суті особи індивідуально [15]. Крім того, критерій відмінності слід шукати у загальному застосуванні акту або навпаки. Загальне застосування акту означає не тільки ступінь його поширення матеріально та територіально, але і його неперсоніфіковане застосування до об'єктивної ситуації. Але знов таки, це неперсоніфіковане застосування може бути обмежене декількома суб'єктами, що і робить можливим оскарження регламентів окремими особами. Тільки після того, як особа доведе, що акт у формі регламенту є для неї рішенням, вона може доводити виконання двох стандартних умов для доведення існування *locus standi*, а саме безпосередній та індивідуальний вплив цього акту. Тільки довівши існування трьох, а не двох стандартних умов, які висувуються для всіх інших актів, позивач буде мати право оскаржувати регламент.

Професор Ліверпульського університету Н. Н'юваль дотримується дещо іншого погляду, а саме: якщо особа довела, що регламент є рішенням, яке зачіпає цю особу або адресоване їй, то особа вже не зобов'язана доводити безпосередній та індивідуальний вплив на себе цього акту [16, с. 22]. На нашу думку, якщо особа доведе, що рішення адресоване саме їй, тоді існування безпосереднього та індивідуального впливу доводити не обов'язково, а якщо адресат все ж таки не чітко зазначений, то це доведення є необхідним.

Зрозуміло, що на практиці такий доказовий шлях відносно регламентів пройти доволі складно. Більш того, інститути можуть цим користуватися для захисту своїх актів, приймаючи їх саме у формі регламентів. Таке особливе положення регламентів могло б дозволяти інститутам порушувати навіть фундаментальні права приватних осіб без можливості їх захисту. Але Суд ЄС у рішенні по справі *Alusuisse Italia SpA v Council and Commission* зазначив: «мета ст. 230 (4) полягає у ненаданні можливості інститутам Співтовариства, шляхом вибору форми Регламенту, виключати можливість індивіда оскаржувати Рішення, яке зачіпає його безпосередньо та індивідуально» [17]. Як видно, при оцінці акту Суд аналізує не тільки його назву, але і його природу, термінологію, суб'єкти та правову дію акту на них.

Дещо іншої практики Суд ЄС/СПП дотримується відносно справ, які стосуються таких важливих сфер європейського економічного права, як конкуренція, анти-демпінгові правила та правила стосовно компенсаційних мит. Діяльність суб'єктів у цих сферах регулюється частіше за все регламентами Ради і як допоміжними джерелами – регламентами Комісії. Оскільки процедура оскарження регламентів є дуже складною, то необхідність захисту суб'єктів вищезазначених секторів європейської економіки через процедуру ст. 230 призвела до процесу послаблення Судом ЄС вимог по доказуванню їх *locus standi*. Лібералізація Суду ЄС/СПП саме у сферах конкуренції, ан-

ти-демпінгу та компенсаційних мит пояснюється їх специфікою. У цих сферах активними суб'єктами є, в першу чергу, приватні особи (виробники та трейдери), і зміни правового регулювання дуже часто відбиваються на положенні усіх учасників цих правовідносин, а тому їх діяльність потребує ефективних засобів захисту від неправомірних рішень Ради та Комісії. Крім того, інститути Співтовариства мають лише паралельну компетенцію із державами-членами у сферах конкуренції та анти-демпінгових правил, і не мають такого обсягу повноважень, щоб із високою результативністю оскаржувати акти та доводити їх нелегітимність. Але питання визначення *locus standi* у приватних осіб у вищезазначених сферах потребує окремого розгляду.

Як відомо, відповідно до наданої компетенції та задля виконання своїх завдань Рада та Комісія видає директиви. Щодо оскарження приватними особами директив, які є актами, що адресуються державам-членам, то до такої можливості їх оскарження приватними особами застосовується майже аналогічний для регламентів підхід. Директиви можуть становити по суті рішення [18; 19], але, звичайно, це виняток.

Щодо ієрархії необхідних вимог для доказу *locus standi* приватною особою, то поміж двох вимог безпосереднього та індивідуального впливу акта первинним є індивідуальний вплив. Суд ЄС/СПП в першу чергу перевіряє існування індивідуального впливу акту на особу, оскільки його доказати найскладніше, тому якщо таке існування не буде доведено, то нема необхідності доказувати його безпосередній вплив. Відносно оскарження регламентів, то первинним визнається доказ, того що акт у формі регламенту насправді є рішенням.

Як вже відзначалося, Суд дає рестриктивне тлумачення ст. 230 щодо групи приватних осіб. Оскільки практика Суду ЄС/СПП має значний вплив не тільки на права та обов'язки сторін у справах, а також на інтеграційний правопорядок в цілому, то така практика піддається постійній критиці не тільки науковцями [20, с. 213-220; 2, с. 510; 21, с. 584; 22, с. 511-516], але й національними владами [23, с. 123]. Багато академічних правників аргументують цю критику тим, що таким чином право особи на ефективний судовий захист підлягає обмеженню і не є всебічно гарантованим. Як зазначає професор Ковар, у деяких справах це призводить до відмови у правосудді [24, с. 710]. Ця ситуація значно суперечить загальним конституційним цінностям, на яких базується Співтовариство, Хартії Європейського Союзу про основні права та статтям 6, 13 Європейської конвенції з прав людини.

Слід відзначити, однак, що Суд ЄС/СПП непохитний у своїй позиції щодо обмеження кола приватних позивачів у рамках процедури ст. 230 Договору про ЄСпв та у рішенні по справі *Unión de Pequeños Agricultores* зазначив, що ефективний

судовий захист гарантується Договором про ЄСпв не відокремленою ст. 230, а комплексом статей, а саме: непрямим засобом преюдиціального оскарження через національні суди за ст. 234 та шляхом вимоги від Суду незастосування нелегітимного акту відповідно до ст. 241 [25; 26]. Суд ЄС/СПІ покладає основну частину обов'язку захисту прав індивідів на країни-члени та їх суди у відповідності до принципу кооперації, закладеному ст. 10 Договору про ЄСпв. У контексті цього, на думку Суду, держави-члени забор'язані сприяти повноцінному захисту шляхом встановлення у національних правових системах комплексу правових засобів та процедур, які гарантуватимуть право на ефективний судовий захист. Це означає, що національні суди мають тлумачити та застосовувати національне процесуальне право у такий спосіб, щоб приватні особи мали можливість оскаржувати дії національних влад, які базуються на актах інститутів Співтовариства загального застосування. Суди мають дозволити позивачам посилатися на нелегітимність акту Співтовариства при доказуванні незаконності дій влади або національних актів. Суд ЄС своїми рішеннями дає зрозуміти, що слабкість теперішньої системи оскарження актів Співтовариства не буде змінена його прецедентним правом, а такі зміни можуть бути зроблені лише доповненням Договору.

На нашу думку, виходячи з природи Європейських Співтовариств, як специфічних міжнародно-правових утворень з власним інтеграційним правопорядком, гарантувати право на ефективний судовий захист не можуть лише держави-

члени. Цей обов'язок покладається і на інститути Співтовариства, в тому числі на Суд ЄС та СПІ. Тож позиція Суду не відповідає у повній мірі встановленим стандартам правового захисту. Як відзначають Г. Шермерз та Д. Ваельброек, судовий захист приватних осіб у ЄС сьогодні є слабшим, ніж у судових системах держав-членів. Це означає, що чим більше держави-члени делегують суверенної влади Співтовариству, тим менш гарантованим стає судовий захист. У поєднанні із недостатністю детального парламентського контролю актів Співтовариства, труднощі у забезпеченні судового контролю цих актів не дають інститутам можливості залишатися у межах традиційної системи стримок та противаг, яка є характерною демократичні держави [27, с. 451].

У цьому відношенні заслуговує на увагу вислів Е. Арнула, який відзначає, що Європейське Співтовариство створювалося елітами, тому у засновницькі договори мало чого закладалося для індивідів. Головна роль відводилася Комісії та Раді, які мало взаємодіють із суспільством, тож їх акти захищені від повного контролю приватними особами [2, с. 177]. Але з часом змінилося Співтовариство і тепер громадяни Європейського Союзу природно не бажають віддавати управління в руки еліт – прозорість стала принципом функціонування Співтовариства і всього Союзу. Тому реалії, скоріше за все, у майбутньому підштовхнуть до внесення відповідних змін у процедуру оскарження актів Співтовариства приватними особами для більш ефективного функціонування інтеграційного правопорядку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Суду ЄС по справі 294/83, Parti écologiste «Les Verts» v European Parliament [1986] ECR 1339.
2. Arnall A. 1952-2002: Plus Ça Change // European Law Review. – 2002. – Vol. 27, № 5. – P. 509-510.
3. Craig P., de Burca G. EU Law. Text, Cases and Materials. Third Edition. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 1152 p.
4. Shaw J. Law of the European Union. Third Edition. – Palgrave Law Masters, 2000. – LXII, 591 p.
5. Энтин М.Л. Суд Европейских Сообществ: правовые формы обеспечения западноевропейской интеграции. – М.: Междунар. отношения, 1987. – 175 с.
6. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: Учебник для вузов / Рук. авт. кол. и отв. ред. Л.М. Энтин. – 2-е изд., пересм. и доп. – М.: Норма, 2005. – 960 с.
7. Капустин А.Я. Европейский Союз: интеграция и право. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 436 с.
8. Хорольський Р.Б. Правові засоби вирішення міжнародних спорів у рамках Європейського Союзу: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2001. – 204 с.
9. Дэйвис К. Право Европейского Союза: Пер. со 2-го англ. изд. – К.: Знання, 2005. – 406 с.
10. Рішення Суду ЄС по справі 222/83, Municipality of Differdange v Commission [1984] ECR 2889.
11. Рішення Суду ЄС по справі 25/62, Plaumann v Commission [1963] ECR 95.
12. Рішення Суду ЄС по об'єднаних справах 106, 107/63, Toepfer v Commission [1965] ECR 405.
13. Harding C. The Private Interest in Challenging Community Action // European Law Review. – 1980. – Vol. 5. – P. 354-369.
14. Рішення СПІ по справі T-60/96, Merck & Co. Inc., NV Organon and Glaxo Wellcome plc v Commission [1997] ECR II-849.
15. Рішення Суду ЄС по об'єднаних справах 16/62 та 17/62, Confédération nationale des producteurs de fruits et légumes and others v Council of the European Economic Community [1962] ECR 471.

16. Neuwahl N. Article 173 Paragraph 4 EC: Past, Present and Possible Future // European Law Review. – 1996. – Vol. 21. – P. 17-31.
17. Рішення Суду ЄС по справі 307/81, Alusuisse Italia SpA v Council and Commission [1982] ECR 3463.
18. Рішення СПІ по справі T-135/96, UEAPME v. Council [1998] ECR II-2335.
19. Рішення СПІ по об'єднаних справах 172, 175-177/98, Salamander AG and Others v Parliament & Council [2000] ECR II-2487.
20. Ward A. Judicial Review and the Rights of Private Parties in EC Law. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 368 p.
21. Usher J.A. Direct and Individual Concern – An Effective Remedy or a Conventional Solution // European Law Review. – 2003. – Vol. 28, № 5. – P. 575-600.
22. Koch C. Locus Standi on Private Applicants under the EU Constitution: Preserving Gaps in the Protection of Individuals' Right to an Effective Remedy // European Law Review. – 2005. – Vol. 30, No. 4. – P. 511-527.
23. Jacobs F. G. EU Charter of Fundamental Rights Are New Judicial Remedies Needed? // Human Rights & UK Practice. – 2003. – Vol. 4, Is. 1. – P. 243-264.
24. Kovar R. // Journal de Droit International. – 1966. – Vol. 93. – P. 707-724.
25. Рішення Суду ЄС по справі 50/00, Unión de Pequeños Agricultores v Council [2002] ECR I-6677.
26. Рішення Суду ЄС по справі 263/02 P (Sixth Chamber), Commission of the European Communities v Jégo – Quéré et Cie SA [2005].
27. Schermers H. G., Waelbroeck D. F. Judicial Protection in the European Union. 6th ed. – The Hague / London / New York: Kluwer, 2001. – P. 623.